

Madarász Iván

Eötvös József gitárátiratairól

Eötvös József széles spektrumú munkásságában szinte minden lehetséges tevékenység jelen van, ami a gitárhoz mint kultúránk, illetve zenekultúránk egyik régi, jellegzetes tárgyához kapcsolódik: Eötvös egyszerre hangszerének nagy sikerű előadóművésze, tanára, oktatásszervezője, a magyar egyetemi szintű gitártanítás megteremtője, a hazai gitárművészet nemzetközi integrációjának megalapozója. Tevékenysége nyomán egyrészt a gitárzene a magyar hangversenyéletben, zenei nevelésben a korábbi, nyugodtan mondhatjuk periférikus szerepéből mindinkább abba a pozícióba kerül, amely a hagyományai és hangszeres irodalma révén megilleti. Másrészt éppen Eötvösnek köszönhetően hazánk felkerült a gitározás világtérképére, bekapcsolódtunk a különben igen élénk nemzetközi gitáréletbe.

E sokirányú, de lényegében egygyökerű, egyetlen ideát szolgáló, egyetlen nagy tervet építő munkásságon belül külön kell szólni Eötvösnek arról a vállalásáról, amellyel hangszerének irodalmát átiratokkal kibővítette. Ilyen ősi, változó alakban szinte minden zenekultúrában jelenlévő hangszernél, mint a gitár, látszólag okkal merülhet fel a kérdés, miért van szükség a hangszer irodalmának más hangszerekre íródott darabokkal történő bővítésére? Az ok a gitár speciális helyzetében kereshető. A gitár, bár az európai társadalomban, a mindennapi életben, muzsikálásban évezrede jelen van, az európai zenetörténet egyes korszakaiban szinte hiányzik. Vannak olyan stíluskorszakok, amelyekben a szerepe másodlagos, a korszak zenei ízlése, gondolkodásmódja nem illeszkedik a gitár lehetőségeihez. Nem egyedül csak a gitár megjelenése diszkontinuens a zenetörténetben, van néhány hangszer, amely hol fel-felbukkan, hol háttérbe szorul, majd kiemelkedő szerepet kap, hogy utána ismét csak periférikus szerepe legyen. A középkor és a reneszánsz társas házimuzsikálásaiban mindig jelen volt a gitár, illetve rokona, a lant. A barokk zenében, ahol az egyes hangszerek szólamainak matériái a mai értelemben nem hangszerspecifikusak – Bach maga készít például hegedűversenyéből csembalóátíratot –, a gitár felhasználási lehetőségei is tágabbak. A 18. század második fele, továbbá a 19. század zeneirodalmában marginális a gitár jelenléte. Ezen időszakok legjelentősebb szerzői úgy szólván nem írtak gitárra, főként pedig legfontosabb, munkásságukat leginkább reprezentáló, leglényegesebb műveikben a gitár nem kapott semmilyen szerepet. Az élvonalbeli szerzők árnyékában tevékenykedő úgynevezett „kis mesterek” jó néhányának ouvre-jében viszont megjelenik a gitár. Így a hangszer mai előadóművésze programját kénytelen olyan szerzők kompozícióiból megszerkeszteni, akik a mai ítélet szerint a zenetörténet második, harmadik vonalába tartoznak.

Eötvös József ezt felismerve átirataival szisztematikusan hozzákezdett a gitár irodalmának bővítéséhez. Szinte nincs olyan stíluskör, amelyben átirataival ne nyújtott volna régi-új játszani valót. Ezáltal a gitárosok számára is elérhetővé váltak a zeneirodalom jelentős kompozíciói. Nemcsak a koncert repertoáralakításáról van szó, hanem a gitárpedagógia anyaga tágult ezzel. Hiszen felbecsülhetetlen annak a jelentősége, hogy a hangszer tanulóknak már diákéveikben megismerkedhetnek azokkal a stílusokkal is, amelyekben nagyon kevés „eredeti”, és nem feltétlenül a legjelentősebb komponisták keze alól kikerült művek állnak a gitárosok rendelkezésére. A stílusismeret megszerzésének ez aktív formája, ami nem a lexikális tudás bővítésével és nem passzív zenehallgatással valósul meg. A repertoár bővülése nemcsak a szűken vett, adott stílus megismerését szolgálja, de hatással van a gitározás teljes interpretációs praxisára. Az átiratirodalom jelentős kibővülése mint a gitárzene nagy halmazának egyik fontos részhalma, bizonyosan alakíthatja azt a képet, amit a „gitározásról” kialakítottunk. Eötvös átiratainak ez a legfontosabb hatása.

Átiratainak gazdag és egyre bővülő köréből elsőként azokról a darabokról kell beszélni, amelyek látszólag „gitáridegen” zeneanyagot hoznak el a gitározásrepertoárba. Gitáridegen, de nem faktúrája miatt, inkább a zene által megidézett világ, hangulat, kultúrterület okán. Chopin Mazurkáinak gitárvariánsairól van szó. Az eredetileg zongorára íródott anyag zenei szövete, textúrája, faktúrája a romantikus zongorairodalom különös érzékenységet igénylő műveivé teszi az 50-nél több, kiadott és eddig meg nem jelentetett darabot felsorakoztató tánc-tétel-sorozatot. A pianisták elé a dallam és a harmónia szenzitív és folyamatosan változó arányának újból és újból való megtalálásának nehéz feladatát állítja. Gitárra történő applikálásának az a legfőbb kérdése, miként lehet egy „igazi”, a zongoratechnika minden elemét felvonultató specifikus faktúrát a zongorától ilyen nagy mértékben különböző zenei szövetekre alkalmas hangszerre átültetni, de úgy, hogy a chopini mazurkák dallam-harmónia szenzibilis világa megjelenjen gitáron is. Eötvös remek érzékkel nem az eredeti zongoratechnikai elemeket gyúrta át, quasi „deformálta” gitáron játszhatóvá, hanem szuverén faktúrát kialakítva tudta felidézni a mazurkák eredeti légkörét, a gitárt mintegy lengyel hangszerre avatva. A másik, Eötvös újonnan alkotott gitármuzsikájában hitelesen megoldott nehézség a chopini hangzás zongorához kötöttsége, ami egyfelől evidens, hiszen zongoraművekről van szó, másfelől viszont Chopin műveiből sugárzó, csak rá jellemző hangzás: mintha Chopin nem korlátozná a zongorahang fizikai adottsága és a zongorára jellemző impulzushang-adottsággal szemben, főként a pedál speciális használatával ezt mintegy vonós vagy fuvolahanggá varázsolja: a hangot a kezdő impulzus után az időben megnyújtja, mintegy „viszi” és élteti. Ezzel szemben a gitár impulzushang jellege megkerülhetetlen. Mégis sikerült Eötvösnek olyan gitárszövetet teremtenie, amely általa lesz autentikus, hogy a hangszer lehetőségeinek eddig fel nem ismert vonásaira épít, és nem a zongorahangot igyekszik szimulálni.

A *Goldberg Variációk* nemcsak Bach gazdag életművében foglalnak el különleges helyet, hanem a teljes európai billentyűs zene megkülönböztetett darabjai. Filozofikus zene, mondhatnánk, tudva, hogy ez a meditatív attitűd Bach számos művében jelen van. A kompozíció megrendelője, mint azt kifejezetten hangsúlyozta, olyan nehéz, bonyolult zenére vágyik, amely leköti a figyelmet, „foglalkoztatja az elmét”. A gitár ellenben a köztudatban – talán nem egészen alap nélkül – nem a kontemplatív zenék hangszere. Inkább az érzéki muzsikák megszólaltatására „szakosodott”. A *Goldberg Variációk* átdolgozójának feladata elsősorban abban áll, hogy elkerülje a csábítást a gitár adta érzéki faktúrák megcsillogtatására. Az Eötvös által gitárra alkalmazott elmélyült, introvertált Bach-zene kételyeket nem hagyva idéződik fel ezen a végső soron extrovertált hangszeren.

Ennek a műnek más szempontból is megkülönböztetett helye van Eötvös gitárátiratai között. Olyan darab keletkezett, amelyben az eredetiben nem található tételek is szerepelnek, Eötvös saját zenei gondolataival egészítette ki a kompozíciót, az egyes eredeti tételek közé – quasi az elhangzott részlet kommentárjaként – saját ihletésű tételeket iktatott. Ezt – az Eötvöstől származó, saját zenéssel kibővített átíratot – Bach iránti tisztelete okán, a *Goldberg Variációk* nyomtatásban megjelent kiadásában nem szerepeltette. Az eötvösi életművet figyelemmel kísérő recenziés megállapítása, hogy e szerénységből még fiókban tartott, saját zenéssel kiegészített átíratvariáns méltó Bach művéhez.

A zenei átírat, a szerzői elgondoláson túlmenő hangszerekre történő applikálás a versfordítás pontos analógiája. Megváltoztatni, hogy újraszülessen az eredeti. Ennek a megszüntetve-megőrző varázslatnak a művészi érzékenységű mestere Eötvös József.